

УДК 331.526:316.334.55

Смедлаєва Е. М.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розглянуто теоретичні основи формування аграрного ринку праці його механізм функціонування. Висвітлено функції аграрного ринку праці їх характеристика, а так само основні складові ринку робочої сили.

Ключові слова: ринок праці, АПК, робоча сила, зайнятість, попит, пропозиція.

В статье рассмотрены теоретические основы формирования аграрного рынка труда его механизм функционирования. Освещены функции аграрного рынка труда их характеристика, а так же основные составляющие рынка рабочей силы.

Ключевые слова: рынок труда, АПК, рабочая сила, занятость, спрос, предложение.

In this article the theoretical basic foundation of agrarian labour market, its functions, and functioning mechanism were studied. Highlights features of the agrarian labour market and their characteristics as the main components of the labour market.

Key words: labour market, agricultural sector, labour force, employment, demand, supply.

Постановка проблеми. Перебудова, що відбулась в економіці не зовсім позитивно вплинула на стан ринку праці в Україні загалом, а у сільському господарстві цей процес мав дуже жахливі наслідки.

На сьогоднішній час сучасний стан ринку праці є кризовим, і можна сказати що він ставить під загрозу усю національну безпеку України. Як відзначає О. В. Чернявська, при наявності економічного зростання він продукує трудову бідність та розширення економічно вимушеної праці, зниження економічної активності на-

селення та подальше його майнове розшарування, втрату трудового потенціалу як у демографічному, так і в міграційному вимірі [1, с. 41].

Аналіз досліджень та публікацій. Важливе значення для розробки наукових досліджень щодо формування аграрного ринку праці, які сприяли розробці цієї теми, мають праці вітчизняних учених Д. П. Богині, В. Є. Воротіна, С. О. Гудзинського, В. М. Гриньової, Т. В. Дядика, М. М. Жибак, Н. І. Єсінової, О. М. Ком'якова, І. С. Кравченко, А. Д. Мельника, О. Г. Мордвінова, Н. Р. Нижник, О. В. Чернявська, А. Д. Чи-

куркова, І. О. Чорна та ін. Однак у цих наукових дослідженнях недостатньо розкриті регіональні особливості формування ринку праці в АПК в сучасних умовах.

Мета статті – розглянути теоретичні основи формування ринку праці в аграрному секторі економіки в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Складність реформування аграрного сектора визначається специфікою сільського господарства й не випадково в рамках економічної й торговельної політики інших країн та міжнародних організацій воно виділяється в окрему сферу, що враховує його особливості. Прикладом можуть бути Спільна сільськогосподарська політика країн Європейського союзу і Угода про сільське господарство Світової організації торгівлі. Внаслідок своєї специфіки сільське господарство вважається однією з найбільш складних сфер для реформування і регулювання. У зв'язку з цим системи підтримки сільського господарства ЄС і США постійно перебувають на стадії вдосконалення і періодично суттєво реформуються [2, с. 9–11].

На думку І. О. Чорной, на сьогодні в усіх регіонах держави наявний ряд негативних аспектів в управлінні АПК, необхідно виділити на-

ступні негативні фактори, що впливають на стан АПК в Україні: недостатність упровадження досягнень науково-технічного прогресу, низький рівень трудової дисципліни, слабка технічна база, нестача кваліфікованих кадрів, здатних управляти в умовах ринкових відносин. Разом з тим остатнім часом намітилося деяке поліпшення в управлінні: менше стало виявлятися адміністрування, частину своїх функцій центральний апарат передав первинним ланкам; більш чітко стали визначатися і доводиться до колективу завдання розвитку виробництва [2, с. 86].

Фактори формування і функціонування ринку носять конкретно історичний характер, що визначається характером економічної системи, просування її до ринку.

Розвиток ринкових відносин у сучасній економіці вносить істотні корективи в механізм зайнятості, породжує безліч питань щодо процесів і механізмів, які замовляють ефективне функціонування ринкової системи у трудовій сфері, вирішення яких вимагає вдосконалення теоретичних підходів до регулювання ринку праці. Ринок праці виконує різноманітні функції.

Основні функції та їх характеристики наведено на рис. 1.

Рис. 1. Функції аграрного ринку праці та їх характеристика (розроблено автором).

Отже зазначимо, що конкретизація функцій і вичленовування основних характеристик ринку праці дозволяє виявити, наскільки складна і багатопланова задача його упорядкування, регулювання процесів, що протікають на ньому, відстеження механізмів його функціонування.

Отже, домінуючою рисою в аналізі ринку праці повинна виступати його сутність як функціональної підсистеми ринкової економіки в цілому, а потім характеризувати його відмінні риси в порівнянні з іншими видами ринків [3, с. 30].

Як вважає О. В. Чернявська, основними складовими ринку робочої сили є попит, пропозиція і ціна співвідношення яких і визначає його кон'юнктуру [4, с. 10].

Попит на робочу силу – це суспільна платоспроможна потреба в робочій силі. Він визначається обсягом і структурою суспільного виробництва, рівнем продуктивності праці, кон'юнктурою ринків капіталу, товарів та послуг, ціною робочої сили, а також правовими нормами, що регламентують її використання, та іншими умовами.

Пропозиція робочої сили є контингент працездатного населення, що пропонує роботодавцю свою здатність до праці в обмін на фонд життєвих благ [5, с. 64].

Вона формується під впливом багатьох чинників, а саме: наявна демографічна ситуація, стан системи оплати праці, ефективність існуючої системи і перепідготовки кадрів, форма і характер праці, ймовірне вивільнення робочої сили та ін. [4, с. 10].

Поведінка учасників ринку праці обумовлюється станом попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці, ціною робочої сили в даний момент, а також умовами досконалої конкуренції. Зміна стану кожного з цих факторів призводить до зміни інших, оскільки вони за своєю економічною сутністю є взаємозалежними, що доведено неокласичною економічною теорією [6, с. 64].

Механізм функціонування ринку праці базується на дії закону попиту та пропозиції. Найбільш яскраво й чітко взаємозв'язок між попитом і пропозицією можна виразити за допомогою побудови класичної моделі ринку праці, тобто імітації реально діючого механізму його функціонування.

Розглянемо механізм взаємодії попиту та пропозиції за допомогою графічного методу, вперше в економічній теорії використаного англійським вченим А. Маршаллом.

Узагальнююча класична модель ринку праці така: попит на працю має графічну форму кривої (КЛ) з від'ємним кутом нахилу, що означає зростання його абсолютного значення при падінні ціни на робочу силу і навпаки. Пропозиція зображується кривою (МН) з додатнім кутом нахилу, тобто збільшення пропозиції робочої сили зумовлюється зростанням заробітної плати. Точка перетину цих кривих (А) дає значення рівноважного рівня заробітної плати, при якому попит і пропозиція урівноважуються і досягається повна зайнятість. У протилежному разі можливе безробіття або дефіцит працівників (рис. 2).

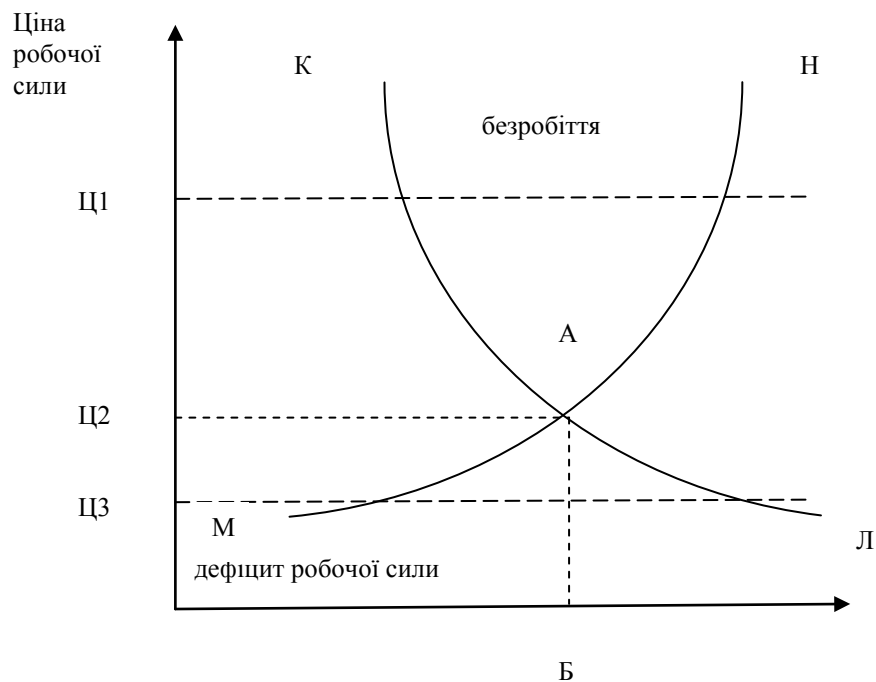

Рис. 2. Попит, пропозиція, рівноважні ціни та обсяг зайнятості робочої сили.

Повна зайнятість або трудорівноважна ситуація можливі скоріш в теоретичному плані, оскільки передбачається збіг попиту і пропозиції, відповідність їх за обсягом і структурою. Такий баланс досягається важко і є нестабільним у часі. Частіше спостерігаються трудонадлишкова та трудонедостатня ситуації. Так, при переважанні пропозиції над попитом ціна робочої сили знижується, скорочується зайнятість, з'являються безробітні, при зворотній ситуації – відчуваються дефіцит робочої сили, зростають її ціна та зайнятість [4, с. 10].

В короткотерміновому плані при фіксованих обсягах капіталу, інших виробничих ресурсів та переміною величиною робочої сили попит на неї визначається, насамперед, з розміру граничного продукту праці – ПП чи граничної продуктивності праці – ПР, а саме, за умови доцільності збільшення обсягу виробництва при залученні та використанні додаткової одиниці праці.

Графічно ця залежність описується кривою ПП, що підпорядкована дії закону спадаючого граничного продукту (рис. 3).

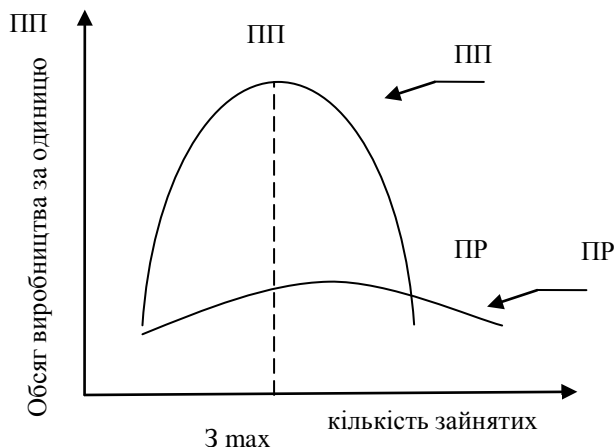

Рис. 3. Формування попиту на робочу силу та зайнятості залежно від розміру граничного продукту праці.

$$PP = \Delta P / \Delta Z,$$

де ΔP – збільшення обсягу виробництва;
 ΔZ – додатково залучені працівники.

Як видно з графіка, граничний продукт праці зростає за рахунок збільшення числа зайнятих, їх спеціалізації, кращої розстановки, організації виробництва і досягає свого максимального значення в точці ПП max. Потім падає через нестачу капіталу, інших ресурсів виробництва, а також багатьох інших чинників. Аналогічна залежність простежується і за іншим показником – середнім фізичним продуктом праці, або продуктивністю праці (ПР), що дорівнює фізичному обсягу виробництва (П) в розрахунку на одиницю праці (З).

$$PR = P / Z$$

Ця крива теж підпорядкована названому вище закону, але поводить себе плавніше. При умові, що $PR < PP$ – зайнятість (З) зростає, при $PR > PP$ – падає, а при $PR = PP$ досягає свого найвищого рівня (PR_{max}).

Важливим показником – критерієм, що впливає на обсяг зайнятості населення, є граничний доход від продукту праці (ПД). Він вимірюється величиною грошових надходжень від продажу продукції, створеного додаткового залученою робочою силою (ΔD) і описується формулою:

$$PD = \Delta D / \Delta Z.$$

Звідси витікає, що доход залежить не лише від кількості залучених у виробництво працівників, а й від їх заробітної плати, що впливає на отримуваний доход. В даному разі доцільно наймати таку кількість робочої сили, сукупні затрати на яку не перевищували закон «прибуток максимілізуючої зайнятості» дію якого графічно зображено на рис 4. Як видно з графіка, крива попиту на робочу силу (ПД) має від'ємний кут нахилу, що свідчить про обернену залежність між обсягом залучених у виробництво трудових ресурсів і розміром їх сукупної заробітної плати. Фірмам властиве прагнення до зниження заробітної плати (рух донизу). Але цей процес безмежний. У точці ПД max досягається рівновага між затратами і виручкою ($\Pi_{2Z_2} = PD_{max}$), тобто найбільший за розміром граничний доход і найвища зайнятість, що потім спадають, у результаті чого подальше залучення працівників у виробництво при існуючій технології, організації трудових відносин, обсязі капіталу, ринкових цінах на товари, робочу силу стає економічно недоцільним, збитковим. Воно можливе за умови підвищення доходу фірми за рахунок зниження рівня заробітної плати, удосконалення структури, технології виробництва, якості товарів додаткових капітальних вкладень тощо.

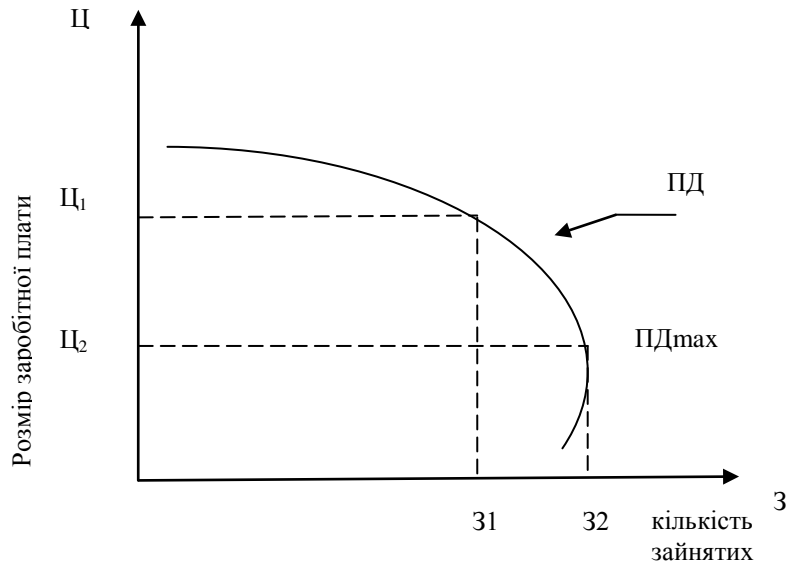

Рис. 4. Формування попиту на робочу силу та зайнятості залежно від розміру заробітної плати.

Попит аграрного сектора економіки на робочу силу (T) формується аналогічно наведеним вище закономірностям. Він складається із попитом на неї всіх сільськогосподарських підприємств, господарств, організацій, окремих товаровиробників і є їх сумою:

$$T = T_k + T_d + T_f + T_o + T_i,$$

де k – колективні,

d – державні,

f – фермерські,

o – особисті підсобні,

i – інші господарства, підприємства, організації.

Дія закону попиту і пропозиції на ринку праці багато в чому визначається особливостями товару «робоча сила».

На думку А. Д. Чикуркова, на противагу іншим товарам його пропозиція не може скорочуватись і очікувати чергового підйому ціни [4, с. 11–14].

Формування ринкового механізму господарювання неминує веде і до необхідності формування ринкової обґрунтованої системи розподілу робочої сили. У даний час український ринок праці не збалансований, про що свідчить серйозний дисбаланс, у першу чергу з боку попиту. Криза в економіці, закриття великих промислових підприємств ведуть до безробіття й одночасно до необхідності широкомасштабної перекваліфікації значної частини робочої сили. Особливо важко йдуть ці процеси через слабку мобільність робочої сили – міграція залишається великою проблемою [3, с. 42].

Висновки. Аграрний ринок праці – це середовище взаємодії продавця і покупця робочої сили, які на основі дії правових та економічних

важелів досягають згоди, що підтверджується укладанням відповідних угод. На етапі становлення ринкових відносин ринок праці є одним з головних елементів ринкової системи, який вирізняється специфічними ознаками та особливостями функціонування в аграрній сфері. Останні представлені сезонністю, здрибненням та деіндустріалізацією аграрного виробництва, низькою територіальною та професійною мобільністю селян, зниженням престижності аграрної праці та не високою її оплатою, погіршенням соціально-економічних умов праці та відпочинку на селі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чернявська О. В. Регіональні аспекти та регулювання ринку праці України : монографія / О. В. Чернявська – Ч. 2. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 148 с.
2. Чорна І. О. Соціально-економічний розвиток села: нариси формування та перспективи : монографія / І. О. Чорна ; [за ред. Д. М. Ядранського]. – Запоріжжя : КПУ. – 2011. – 186 с.
3. Гриньова В. М. Ринок праці: теоретико-методологічні засади та напрямки розвитку : монографія / В. М. Гриньова, В. В. Самойленко. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2007. – 168 с.
4. Чикуркова А. Д. Проблеми формування і використання робочої сили в аграрному секторі / А. Д. Чикуркова. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2003. – 260 с.
5. Дядик Т. В. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч. посіб. / Т. В. Дядик. – Полтава : ФОП Говоров С. В., 2008. – 344 с.
6. Міненко В. Л. Державне регулювання ринку праці в умовах глобалізації економіки: теорія практика : монографія / В. Л. Міненко. – Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2009. – 204 с.